

Menihova odločitev med revščino in uboštvom

Stari vek je bil zaznamovan z velikimi socialnimi neenakostmi, ki so se za razliko od današnjega časa srečevale praktično na vsakem koraku, medtem ko nam je dandanes uspelo izriniti skrajno revščino na obrobje družbe in v tretji svet, ki je kljub "svetovni vasi" od nas zelo daleč. Pomanjkanje tehničnih proizvodnih sredstev in posledična odvisnost od žive sile ter pogojenost od naravnih prilik in neprilik sta v antiki krojila nizko stopnjo donosnosti, kar je vodilo v revščino za mnoge in bogastvo zgolj za maloštevilno elito.

To je zgolj shematičen pogled na stanje v antiki. Vremenske ujme, slabe letine, vojaški pohodi in še vrsta drugih dejavnikov so večino prebivalstva ohranjali na nizki ekonomski ravni. Resda je sistem klientov in parazitov, ki so se pustili vzdrževati maloštevilnim vplivnežem, dosegel del potrebnega prebivalstva, vendar pa majhen v primerjavi z vsemi deprivilegiranimi in omejen na večja mesta.¹ Za revne Rimljane je poskrbela tudi državna oblast in jim brezplačno razdeljevala hrano, poskrbela pa tudi za zabavo, s čimer si je zagotavljala socialni in tudi siceršnji notranji mir.

Zanimivo je, da antika ni stopila v boj z revščino s pomočjo ovrednotenja dela. Nedelo je bilo namreč privilegij, ki se mu niso hoteli odpovedati, kateri so si uredili preživetje na tak način. Samo zares revni so morali prijeti za delo, ki pa ni vedno zagotavljalo preživetja.

Antični avtorji so pisali o revščini kot o nečem zelo negativnem, česar si človek pač ne more in niti ne sme želeči. Revščina je bila zanje kot bolezen, zlo, nekateri pa so jo celo

vrednostno označili in jo malodane izenačili s hudodelstvom. Verjetno niso znali ločevati med vzrokom in posledico, saj je revščina marsikoga napeljala npr. na krajo. V revščini so videli potencialni razlog za nemire v mestu. Edinole stoiki so rahlo izstopali s svojimi stališči; pri njih je namreč revščina nekaj nebstvenega, nekaj, na kar se človek ne bi smel ozirati, nekaj nevtralnega. Prenaša naj jo in ob njej ohranja notranji mir, seveda v zaupanju v kozmični red in njegovo ravnovesje.

V ta svet globokih socialnih razlik pa je vstopilo evangelijsko sporočilo, ki je prineslo novo lestvico vrednot in nove perspektive. Blagor je naenkrat začel veljati ubogim in ne bogatim, zlasti eshatološka perspektiva z relativizacijo totranskih resničnosti pa je novemu verstvu pomagala, da revščine ni več videlo kot prekletstvo. Ta drža je gotovo vznemirila sodobnike, ki so krščanstvu kmalu začeli očitati, da rekrutira svoje vernike zlasti med nezadovoljnimi množicami revežev, ki jih slepi z obljubami. Čeprav je res, da so v Cerkvi našli dom mnogi siromaki, pa je po drugi tudi res, da nikoli ni manjkalo tudi imovitih kristjanov. Krščanstvo je namreč spričo problema revščine kot svoj odgovor postavilo v ospredje dejavno usmiljenje. To se pozna celo tako močno, da se je v latinščini uveljavil nov izraz za miloščino, ki je prešel potem tudi v romanske in germanske jezike in ne temelji na enem od klasičnih izrazov (*stips*, *sportula*, *largitio*, *largitas*), ampak je krščanska izposojenka iz grščine, ki pomeni prav usmiljenje, *elemosyna* (it. elemosina/limosina, fr. aumone, ang. alms, nem. Elmosen, arh. slov.

almožna). Evangeljsko sporočilo je našlo odmev v prvih krščanskih skupnostih, ki so imele za zgled jeruzalemsko cerkveno občino, ki so prisluhnile Pavlovi prošnji za nabirko za uboge, ... Dela usmiljenja so redno vključevala tudi skrb za reveže, dajanje miloščine in sploh vsakovrstno pomoč. Trdosrčnost do revežev je bila vselej označena kot nekaj nesprejemljivega. Razlog za to ravnanje se močno oddaljuje od klasičnega razmerja med patronom in klientom. V osnovi gre namreč za bratski odnos: bogataš in revež sta brata pred Bogom; od tod izvira dolžnost vzajemne skrbi. Nebeško kraljestvo, ki ga je oznanjal Jezus Kristus, je bilo odprto za tiste, ki so nasičevali lačne, zaprto pa za tiste, ki se jih niso usmilili.

Cela vrsta cerkvenih očetov je razvijala prvi krščansko socialni nauk, od Klemenca Aleksandrijskega pa do Bazilija Velikega v Kapadokiji, Janeza Krizostoma v Carigradu in Ambrozija Milanskega. Z ostrimi besedami so v svojih govorih in spisih grajali trdosrčnost, kazali na začasnost imetja in dolžnost njegove delitve s potrebnimi, zlasti pa so s svojim zgledom kazali na pravo krščansko držo.

Pri naslovljencih usmiljenja prvi kristjani niso gledali na vero ali stan; do vseh so čutili sočutje, tudi npr. do mladih vojakov, kakršen je bil Pahomij, ki ga je skrb kristjanov zanj tako pretresla, da je dezertiral, se spreobrn timer in se jim pridružil še v nevarnem času preganjanj. Prav on pa stoji na začetku ene od pomembnih ubožstvenih pobud, namreč cenobitskega to je skupnostnega menišstva.

Znotraj menišstva je namreč ubožstvo dobilo povsem novo fizionomijo in vsebino in celo nov besedni izraz. Tako drugačno je namreč bilo od vsega dotedaj znanega, da si je moralo oblikovati novo, bolj zgovorno ime.² To ne označuje kakršnegakoli socialnega stanja, ampak prostovoljno sprejeto ubožstvo. To je na tem področju največja novost, ki jo je prineslo krščanstvo. Nekaj, pred čimer je antični človek

bežal in je bilo označeno celo kot moralno negativno, je postalo svobodna življenjska odločitev. Ker je bilo bogastvo razumljeno kot ovira za sprejetje evangelija in življenje po njem, so se mu nekateri povsem odrekli. Med njimi stojita kot najvidnejši zgled Anton Puščavnik in že omenjeni Pahomij.

Anton je potem, ko je slišal evangelij o bogatem mladeniču, razdal vse svoje imetje in se umikal vedno globlje v puščavo in samoto, kjer razen Boga praktično ni potreboval ničesar. Imel je le tisto, kar je bilo potrebno za življenje: obleko in orodje za delo.³ Kar bi bilo več, bi bilo breme pri njegovem odnosu z Bogom in priložnost za skušnjavca, da ga zagrabi in napade. Tako je tudi razložil mlademu menihu, ki si je želel ohraniti nekaj imetja.⁴ Življenje puščavnika je namreč omejeno na bistveno, kar zadeva zemeljske resničnosti, da je s tem omogočen pogled na večne. Za njim je ta ideal povzelo anahoretsko in polanahoretsko menišstvo (samotarsko) in ga izrazilo v mnogih apoftegmah.⁵

Tudi Pahomij se je opredelil za ubožstvo, in to celo bolj radikalno od Antona, vendar iz drugačnih motivacij. Je namreč začetnik cenobitskega menišstva, tistega, ki ovrednoti življenje v skupnosti. Pri njem in v njegovih številnih in številčnih samostanih ima ubožstvo v ustanovitvenem momentu nalogo, da omogoči skupnost. Logika je preprosta: samo kdor nima ničesar, se je v polnosti predal skupnosti, da ta poskrbi za vse njegove potrebe; vsako imetje bi v tem sistemu pomenilo rušenje občestva, ker bi omogočilo zasebnitvo. Resda že naslednja generacija doda še novo prvino, ki potem skoraj zamegli prvotno motivacijo, in sicer je zanje ubožstvo že stvar askeze, duhovnega napora in osebnega prizadevanja za dosego popolnosti.⁶

V enem in drugem primeru pa prostovoljno sprejeto ubožstvo ne postane samo sebi namen, ampak meniha postavlja v stik z običajnim ubožcem. Že Anton je svoje imetje raz-

dal revežem, za njim pa so to storili po njegovem zgledu še mnogi; in tudi reveži so kmalu opazili, da se iz zalog, ki so za ogromne cenobitske skupnosti nujne, da izprositi miloščino tudi zase. Niti samotarji niso bili izvzeti, saj so z delom svojih rok preživljali tudi reveže. Tako se torej srečata v revščino vrženi revež, ki se iz nje ne zna ali ne more ali celo noče izkopati, in prostovoljni ubožec, ki kljub svojemu neposedovanju lahko priskoči na pomoč neprostovoljnemu revežu. Nekdo, ki bi lahko užival vse, kar lahko nudi ta svet, se temu odpove tudi zato, da priskoči na pomoč tistemu, ki nima ničesar in ki bo kljub tej pomoči ostal na dnu družbene lestvice, a z zavestjo, da ni čisto sam, da je ob njem nekdo, ki zanj skrbi.

Opredelitev za uboštvo seveda ni bila edina, saj je meniško življenje obsegalo tudi druge vidike, ki so pogosto naštetih v t. i. katalogih vrlin. Med njimi pa skoraj vedno najde mesto tudi uboštvo. Po skoraj tisoč letih neprekinjenega izročila, rasti in preoblikovanja tega svojkega stanu v Cerkvi, pa so se izoblikovali trije evangelijski sveti, kjer ima ob čistosti in pokorščini to odlično mesto tudi uboštvo. Plaho se pojavi že v dvanajstem stoletju, izrecno umeštev pa doživi v Vodilu sv. Frančiška, kjer postane ena od treh prvin, ki jih novi član skupnosti obljubi spolnjevati.⁷

Iz generacije v generacijo pa se je v teh in tudi nadaljnjih stoletjih spreminjalo obličje uboštva, bilo podvrženo različnim določilom, bilo predmet mnogih sporov zaradi različnih razlag, a obstalo je kot osrednja vrлина in opredelitev tega načina življenja. Na tej poti pa je doživelo tudi pomemben premik, ki bi ga lahko označili kot sakralizacijo in nekakšno poglobitev. Ena bistvenih značilnosti menišva in posvečenega življenja nasploh je posredovanje vrednot naslednjim generacijam. Prva generacija običajno živi in razume karizmatične prvine svoje odločitve. V naslednjih generacijah pa obstaja nevarnost pozu-

nanjenja in poplitvitve. Na primeru uboštva lahko rečemo, da je lažje posredovati praktična navodila in količinske omejitve kot pa duha uboštva in njegovo duhovno vsebino. Obstaja seveda tudi nevarnost, da bi kdo z alegorizacijo uboštva povsem razvrednotil in izničil ter ukinil njegovo materialno plat. Zato je še kako potrebno in pomembno ustrezno hermenevitično branje meniških virov, ki je daleč od sleherne dobesednosti in tudi od brezobzirnega alegoriziranja. Samo z zavestjo brezna, ki nas loči od izvirov, lahko vzpostavimo do njih most in na nov način ustvarimo točko srečanja in črpanja njihovih duhovnih vsebin.

Kam pa nas vodi napačno branje? Če se oklepamo dobesednosti in ponavljamo stare vzorce, ne da bi se zavedali vsebine, lahko hitro zapademo v totalitarizem, ki zahteva uboštvo kot absolutno vrednoto za vse. In v zgodovini se je pojavilo kar nekaj takih prerokov, ki niso znali loviti težavnega ravnotežja med obema "bregovima brezna", med tistim in tem časom. Tako že med prvimi ali bolje med "drugimi" menihi, to je menihi druge generacije, pa v srednjem veku (razne vrste fraticellijev) in končno tudi v sodobnosti smo slišali za take, ki so želeli in tudi uspeli posplošiti revščino na cele države, le da verjetno iz drugačnih motivacij.

Eno od sporočil, ki jih tako lahko iz meniškega uboštva razbere ne le sodobni menih, ampak tudi sleherni kristjan, v bistvu pa tudi vsak dobromisleči človek, je v tem: Imetje je nekaj relativnega in ne more izpolniti človekove eksistence; malikovanje posesti lahko pripelje do velikih krivic, saj povečuje neravnotežje; in slednjič nas razbiranje uboštvenih vsebin prvega menišva lahko vodi tudi k utemeljevanju naporov za izkoreninjenje revščine in za vsaditev uboštva. Marsikatero civilizacijo je načelo ali celo uničilo neravnovesje med potrebo in posestjo. Porabništvo današnjega časa ne vodi v zdrav razvoj svetovne družbe, ker

vsiljuje umetne potrebe, ki v svojem začaranem krogu uničujejo ravnotežje in povzročajo revščino na eni in prenasičenost na drugi strani. Pravo branje in dejavno sprejemanje smiselnosti meniškega uboštva ni čarobna palčica, je pa lahko igla na kompasu. Tistem, ki kaže v smeri izkoreninjenja revščine in ovrednotenja uboštva. Če si bomo le pridobili ustrezen pristop k zakladom iz preteklosti, da nas ne zavedejo in ne osiromašijo, ampak nam pomagajo k pravemu bogastvu.

1. Klient je moral vsak dan pozdraviti svojega protektorja, ki ga je zato nagrajeval. Moč posameznega veljaka se je merila tudi po tem, koliko klientov je lahko vzdrževal. Od klienta se je pričakovalo vsaj minimalno spoštovanje. Parazit pa je klient nižje vrste, ki se ob tem še hlini in je zgolj zajedalec premoženja. Seveda tu ni govora o spoštovanju, ampak zgolj o izkoriščanju.
2. Gre za grški izraz ἄκτημοσύνη, ki je v drugi književnosti praktično neznan. Sestavljen pa je iz a-privativum, ki ima pomen zanikanja; korena kth-/kta-, ki označuje imetje z vidika pridobivanja; in končnice -mosunh, ki je

značilna za samostalnike, ki označujejo neko notranje razpoloženje ali držo (npr. spomin, usmiljenje ...).

3. Prim. Atanazij, *Antonovo življenje* (V načrtu je slovenski prevod).
4. Ta dogodek opisuje apoftegma iz abecedne zbirke, Anton 20: "Neki brat je želel zapustiti posvetno življenje in je svojo posest razdal med uboge, toda nekaj je vendar še obdržal zase. In tako je prišel k abu Antonu. Ko je starec za to zvedel, mu je rekel: 'Če hočeš postati menih, potem pojdi v vas, kupi meso, položi si ga okrog golega telesa in pridi tak nazaj sem.' Brat je storil tako in psi ter ptiči so trgali njegovo telo. Ko se je srečal s starcem, je ta vprašal, ali se je ravnal po njegovem nasvetu. Ko je brat pokazal svoje razmesarjeno telo, mu je sveti Anton rekel: 'Tiste, ki so se odpovedali svetu in hočejo vseeno posedovati stvari, bodo v boju tako potolkli demoni.' " (prev. J. Horvat).
5. Apoftegme so kratki izreki puščavnikov ali anekdote iz njihovega življenja, ki ob poglobljenem branju omogočijo vpogled v njihove opredelitve in drže. Slov. prevod: *Izreki svetih starcev*, Celje 2002.
6. Prim. B. Büchler, *Die Armut der Armen. Über den ursprünglichen Sin der mönchlichen Armut*, München, 1986.
7. Prim. J. M. R. Tillard, *Consigli evangelici*, v: *Dizionario degli istituti di perfezione* 2, (Roma 1975), 1650-1651.